

**РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТ ШАРОИТИДА БЕВОСИТА ВА БИЛВОСИТА СОЛИҚҚА
ТОРТИШНИНГ ЎЗARO БОҒЛИҚЛИК НАЗАРИЯСИ**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10071834>

Янгибоев Ҳусниддин Абдумажитович

Фискал институт мустақил изланувчиси

Аннотация: мақолада бевосита ва билвосита солиққа тортишнинг ўзаро боғлиқ назариясини изоҳ қилиш масалалари муҳокама қилинган. Бевосита ва билвосита солиқларга иқтисодчи олимлар томонидан берилган таърифлар келтирилган. Бевосита солиқларга илмий ҳулосалар ва таклифлар берилган.

Калит сўзлар: Рақамли иқтисодиёт, солиқ тизими, бевосита солиқлар, билвосита солиқлар, фойда солиғи айланмадан олинадиган солиқ, жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи.

Аннотация: в статье рассматриваются вопросы реформирования теории прямого и косвенного налогообложения. Даны определения прямых и косвенных налогов, данные экономистами. Даны научные выводы и предложения по прямым налогам.

Ключевые слова: Цифровая экономика, налоговая система, прямые налоги, косвенные налоги, налог на прибыль, налог с оборота, НДС.

Abstract: the article discusses the issues of reforming the theory of direct and indirect taxation. Definitions of direct and indirect taxes given by economists are given. Scientific conclusions and suggestions are given on direct taxes.

Keywords: digital economy, tax system, direct taxes, indirect taxes, profit tax, turnover tax, personal income tax

КИРИШ

Рақамли иқтисодиёт шароитида мамлакатнинг иқтисодиёти юксалиш истиқболлари корхона ва ташкилотларнинг фаолиятига боғлиқ экан, бу тадбиркорлик субъектларининг фаолиятига самарали таъсир этишнинг иқтисодий воситаси сифатида бевосита ва билвосита солиққа тортиш намоён бўлади. Халқаро валюта жамғармасининг 2022 йил апрель ойи ҳисоботида кўра, 2021 йилда жаҳон иқтисодиёти 5,4 фоизга, ривожланган давлатлар иқтисодиёти 5,0 фоизга, ривожланаётган давлатлар иқтисодиёти 5,9 фоизга ўсди.

Ўзбекистонда амалга оширилаётган ислохотларнинг янги босқичида эркин ва шаффоф бозор иқтисодиётини шакллантириш устувор вазифа сифатида белгиланган айти пайтда, мамлакатнинг иқтисодий тараққиётини таъминлашда солиқ воситасининг, шу жумладан бевосита ва билвосита солиққа тортишнинг аҳамияти муҳимдир.

Инсоният доимий тартибда тўлашга ўрганиб қолган бевосита ва билвосита солиқларнинг ҳам кўп йиллик ривожланиш тарихи мавжуд бўлиб, солиқ муносабатлари дунёнинг илк цивилизацияси даврлариданоқ шакллана бошлаган. Масалан, илк солиқ йиғими жорий этилиши тарихи милoddан аввалги учинчи минг йилликда қадимги Мисрда шаклланган бўлса, кейинчалик солиқ амалиёти юнон цивилизациясида ривожланди, Марказий Осиё ҳудудларида эса милoddан олдинги биринчи минг йилликнинг бошларидаёқ кўчманчи уруғ ва қабилалар ер майдонлари, сув, ўтлоқлар учун ўзларидан кучлироқ қабилаларга ер солиғи, яъни ўлпон тўлаб турган. Эътибор қаратилиши лозим бўлган жиҳат шундаки, солиқларни жорий этишнинг илк даврлариданоқ уларни адолатли ўрнатиш масаласига алоҳида эътибор қаратилиб, солиқ муносабатларини самарали амалга оширишда муҳим омил бўлиб хизмат қилган.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2022–2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида” 2022 йил 28 январдаги ПФ–60–сон Фармони билан тасдиқланган 2022–2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегиясини “Инсон қадрини улуғлаш ва фаол маҳалла йили”да амалга оширишга оид давлат дастурида, “иқтисодий тармоқларида барқарор юқори ўсиш суръатларини таъминлаш орқали келгуси беш йилда аҳоли жон бошига ялпи ички маҳсулотни — 1,6 барабар ва 2030 йилга бориб аҳоли жон бошига тўғри келадиган даромадни 4минг АҚШ долларида ошириш ҳамда «даромади ўртачадан юқори бўлган давлатлар» қаторига кириш учун замин яратиш. Давлат қарзини бошқаришда йилига янги жалб қилинган ташқи қарз миқдори 4,5 миллиард АҚШ долларида ошиб кетмаслигини таъминлаш”²¹ мақсад қилинган.

Бугунги кунда Ўзбекистонда ва халқаро амалиётда солиқлар иқтисодий моҳияти ва характериға қараб асосан, уч гуруҳға – бевосита, билвосита, ресур ва мол-мул солиқларға бўлиб ўрганилмоқда.

МЕТОДОЛОГИЯ

Тадқиқотимиз методологияси бўлиб, бевосита ва билвосита солиққа тортишнинг ўзаро боғлиқлик назарияси ҳисобланади. Рақамли иқтисодий шароитида бевосита ва билвосита солиққа тортишнинг ўзаро боғлиқлик назарий масалалар умумлаштирилди. Тадқиқот жараёнида амалий материалларни таққослаш ва гуруҳлаш каби усуллардан фойдаланилиб, хулоса ва таклифлар ишлаб чиқилди.

Бевосита ва билвосита солиққа тортишнинг мазмуни, шакли ва методологияси муаммолари кўплаб олимларнинг ишларига бағишланган бўлиб, Д.Локк, В.Петти, А.Смит, Ф.Якоби, И.Гашенко, И.А.Майбуrows, А.М. Соколовская, В.Г. Пансковлар фикри бевосита ва билвосита солиқларнинг таснифланиши мезонларига асосланиб солиқ назариясида ҳам амалиётида ҳам мустаҳкам ўрнашган. Бундан ташқари ўзбек

²¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2022–2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида” 2022 йил 28 январдаги ПФ–60–сон Фармони билан тасдиқланган 2022–2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегиясини “Инсон қадрини улуғлаш ва фаол маҳалла йили”да амалга оширишга оид давлат дастури

олимлари Э.Гадоев, Н.Қўзиева, Н.Ашурова, Ж.Ўрмонов, Б.Кодиров, К.Хотамов ва З.Қурбоновлар ва бошқалар.

Бироқ олимларнинг асарлари назарий хулосалар чуқурлиги ва кўриб чиқиладиган муаммолар ва умумлашмаларнинг аҳамияти билан фарқ қилсада, аммо бевосита ва билвосита солиққа тортишнинг қўллаш амалиётини такомиллаштиришга қаратилган назарий, услубий ва ташкилий масалаларни янада пухта ўрганишга объектив эҳтиёж қолмоқда.

НАТИЖАЛАР

Солиққа тортишда солиқларни гуруҳларга ажратиш, уларнинг моҳиятини ёритиш энг аввало, Европа мамлакатларида шаклланган. Шу сабабли айрим адабиёт ва тадқиқотларда солиқларнинг тарихий ривожланиш жараёнига ҳамда рус тилидаги талқинига мослаб таржима қилинишига қараб бевосита солиқларни - тўғри солиқлар ва билвосита солиқларни - эгри солиқлар деб ифодалаш учраб туради. Мантиқан қаралганда, солиқларни иқтисодий моҳиятига кўра гуруҳлаганда ҳар иккала тушунча ҳам мазмун-моҳиятига, ҳам қўлланилишига кўра бир хил маънони англатгани боис, солиққа тортишда уларни «тўғри» ёки «бевосита» деб номлаш унчалик аҳамиятли эмас. Чунки тўғри солиқлар деганда ҳам, бевосита солиқлар деганда ҳам айтилган бир гуруҳ солиқлар тушунилади.

Мамлакатда солиқларнинг бевосита ва билвосита солиқларга бўлиниши солиққа тортиш объекти, солиқ тўловчилар билан мамлакатнинг ўзаро муносабатларига боғлиқ бўлади деб ҳисоблаймиз.

Тўғридан-тўғри фойдага ва мол-мулкка қаратилган солиқлар - бевосита солиқлардир. Бевосита солиқларнинг ставкалари оширилса, ривожланиш имкониятлари камая бориб, иқтисодий ривожланишни сусайтиради. Демак бу гуруҳ солиқларнинг ставкалари тўғридан – тўғри рақамли иқтисодиёт билан тўғридан тўғри чамбарчас боғлангандир.

Умуман олганда бевосита ва билвосита солиқлар ягона солиқ тизимини ташкил этиб, бир-бири билан ўзаро боғлангандир. Умумий солиқ суммаси ўзгармаган ҳолда бирининг ставкасини камайтириш иккинчисининг ставкасини оширишни талаб этади.

Солиқ муаммоларига оид илк назарий қарашлар В.Петтининг “Солиқлар ва йиғимлар тўғрисида рисола” (1662), “Донишмандларга сўз” (1664), “Сиёсий арифметика” (1676) каби асарларида берилган. Асосий ғоя давлат ғазнасига қандай қилиб кўпроқ солиқ йиғиш кераклиги яъни солиқларнинг фискал функцияси масаласини ҳал қилиш бўлган.

Солиқларни у ёки бу белгиларига кўра гуруҳлаш орқали чуқурроқ ўрганиш масалалари иқтисодий (солиқларга доир) фикрларнинг ривожланишида муҳим аҳамият касб этган. Ўрта асрлардан эътиборан ҳозирги вақтга қадар ҳам солиқларни гуруҳлашга доир энг йирик қарашлардан бири – уларни иқтисодий моҳиятига кўра тўғри (бевосита) ва эгри (билвосита) солиқларга ажратиш бўлган.

Солиқларни «бевосита ва билвосита солиқлар тарзида таснифлашга дунёда биринчи марта англиялик файласуф Д.Локк (1632-1704) томонидан 1692 йилда асос солинган. У барча солиқлар, шу жумладан истеъмол солиқлари охир оқибат ер эгасининг бўйнига тушади»²² деган хулосани берди. Локкнинг таъкидлашича, савдогар ва барча воситачилар (даромадини қўшиб) маҳсулотни қўлдан қўлга ўтказиб солиқларни охириги истеъмолчидан ундирадилар. Истеъмолчи ишчи, бундай катта солиқ юкини кўтаролмайди, шунинг учун солиқ тўловларни камайтиришни талаб қилади.

Агар солиқ тўловлари шу ҳолатда қолдирса, ишчилар ўзини-ўзи боқа олмай қолади ва унинг таъминоти кейинчалик барибир ер эгасига тушади. Бу эса ўз навбатида ер эгасининг кўчмас мулкига солиқ солиш даражасининг ошишига сабаб бўлади, натижада ер эгаси зарар билан ишламаслиги учун ерни ташлаб кетишга мажбур бўлади. Агар йил охиригача ернинг эгалари бўлмаса солиқни ким тўлайди? Мамлакатда ер эгасидан ташқари савдогар ва воситачилардан солиқ ундириш имкони бўлмаса, унда ер эгасига соф даромаддан келиб чиқиб, ер солиғи тўлаш тўғрисида қарор қабул қилиш ҳуқуқини бериш керак ёки ернинг ижара тўловини қисқартириш йўли орқали солиқ юкини кўтариш керак²³ – деб ҳисоблаган.

Джон Локк «тўғридан тўғри ундириладиган солиқни – *directly* охириги (истеъмолчи)га тушадиган солиқларни билвосита солиқлар экан деган хулосага келган. Натижада солиқлар бевосита солиқлар – *direct taxes* ва билвосита солиқларга бўлинган»²⁴.

Шундай қилиб Д. Локк томонидан таклиф қилинган солиқларнинг иқтисодий таснифи дастлабки тартибга солиш мезонига асосланган эди.

XVIII аср охирида ушбу тасниф файласуфлар орасида қўллаб-қувватланди. Улар фақат ер эгасининг даромади барча солиқлар тўланадиган соф даромад эканлигига ишонганлари учун ер солиғи тўғри ва якка тартибдаги солиқ тури эканлиги тан олинган. Бошқа барча солиқлар билвосита ҳисобланган, чунки улар билвосита уларни тўлаши керак бўлганларга тушади. Бевосита ва билвосита солиқ тушунчалари мос равишда, уша даврда *ўтказилмайдиган* ва *ўтказиб бериладиган* солиқ тушунчалари билан боғлиқ эди.

Шундай қилиб XIX аср бошларида бевосита ва билвосита солиқларнинг таснифланиши мезонларига асосланиб солиқ назариясида ҳам амалиётида ҳам мустаҳкам ўрнашди. Солиқларни иқтисодий гуруҳлаш борасида иқтисодчи олимларнинг фикрлари турлича.

Шотландиялик иқтисодчи А.Смитнинг (1723-1790) фан соҳасидаги буюк хизматларидан бири бу даромад ва харажат турларини биргаликда ўрганди. Бунда у

²²John Locke Some Considerations of the Consequences of the Lowering of Interest and the Raising the Value of Money. 1692. (Collected Works. 1824,) 88-93 бетлар

²³John Locke Some Considerations of the Consequences of the Lowering of Interest and the Raising the Value of Money. 1692. (Collected Works. 1824,) 88-93 бетлар

²⁴ Кулишер И.М. Очерки финансовой науки. Вып.1. – Петрофад: Наука и Школа, 1919. – 121 бет.

харажатларнинг таркибига кирадиган солиқларни алоҳида, тадбиркорлик фойдасини фарқлаб беради.

Маълумки, шу даврда давлатнинг асосий даромад манбаини асосан аҳолидан олинадиган солиқлар ташкил этган. Шу боис бу жараёнларни тадқиқ этишда кўпроқ ана шу нуқтаи назардан ёндошилган.

А.Смитнинг таъкидлашича савдо соҳасидаги монопол ҳукмронлик чакана савдо билан шуғулланувчиларнинг ўрнатилган солиқларни тўлай олмаслиги оқибатида келиб чиқади ва монопол сотувчилар ўз фойдаларини тўлаши лозим бўлган солиқ миқдори даражасига ошириш имкониятига эга бўлади. Бу ҳолат эса нархнинг монопол даражада кўтарилиши оқибатида солиқ миқдори (юки) сотувчидан харидорга ўтказилади. А.Смитнинг фикрича «Билвосита солиқлар харажатлар таркибига киришини, тадбиркорлик фойдаси ҳамда иш ҳақи солиғи бевосита солиқлар эканлигини асослашда биргаликда бозор шароитининг монополлашуви натижасида товар баҳосининг бир қисми гарчи у тадбиркор (савдогар)нинг фойдаси бўлсада нархнинг монопол даражада ўрнатилиши ҳисобига солиқ оғирлиги сифатида сотиб олувчининг зиммасига, яъни билвосита солиқ сифатида тушишини изоҳлайди»²⁵ - деб таърифлаган.

Немис файласуф Ф.Якобининг (1743-1819) фикрича «тўғри солиқ бу тўғридан-тўғри тўланиши керак бўлган шахслардан олинадиган солиқлар, билвосита солиқлар эса бу солиқ тўловини бошқалар тўлайдиган солиқдир»²⁶ - деб таърифлаган.

Рус иқтисодчиси И.Гашенконинг қайд этишича, солиқларнинг иқтисодий таркиби давлатнинг ривожланиш даражасига, унинг молиявий-иқтисодий ҳолатига, ижтимоий муносабатлар шаклларига таъсир қилади. Давлат бюджетига ундирилган солиқ турларининг таркиби, эволюцияси давлатнинг ривожланиш даражасини баҳолаш имконини беради. Агар солиқ тизимида билвосита солиқлар устунлик қилса, бу давлат иқтисодий жиҳатдан ривожланмаганлигидан далолат беради. «Агар солиқ тизимида тўғри солиқлар устун бўлса (биринчи навбатда, фуқароларнинг даромад солиғи), бу ҳолат давлатнинг молиявий ва иқтисодий барқарорлигини ифодаловчи энг муҳим белги бўлиб хизмат қилади»²⁷ - деб таърифлаган.

И.А.Майбуров ва А.М. Соколовскаяларнинг фикрича «солиқлар қайта тиклаш даражасига кўра бевосита ва билвосита солиқларга бўлинади. Бевосита солиқлар - бу жуда кам қайта тикланадиган солиқлар бўлиб, улар бевосита солиқ тўловчининг даромади ёки мулкидан олинади»²⁸.

²⁵Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. - М : Эксмо, 2007. - 357 бет.

²⁶Озеров И.Х. Основы финансовой науки. - 5-е изд. Вып.1. Учение об обыкновенных доходах. -М.: тип. т-ва И.Д. Сытина, 1917. - 251-252 бетлар.

²⁷Гарашенко И.В. Развитие прямого налогообложения в налоговой системе России: теория и практика. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора экономических наук. - Ростов-на-Дону, 2010. 26-27бетлар

²⁸Майбуров И.А. Теория налогообложения./ И.А.Майбуров, А.М. Соколовская. - М.: ЮНИТА-ДАНА, 2020.-591 с.

Рус иқтисодчиси В.Г. Пансков ҳам «солиқларни бевосита ва билвосита солиқларга бўлинишини кўрсатиб ўтган»²⁹.

Э.Гадоев, Н.Қўзиева, Н.Ашурова, Ж.Ўрмоновлар «солиқларни бевосита ва билвосита солиқларга бўлиниши бўйича қуйидагиларни эътироф этишган, солиқлар бевосита ва билвосита солиқларга бўлинади. Бевосита солиқлар тўғридан тўғри солиқ тўловчининг ўзи бўлади, яъни солиқни ҳуқуқий тўловчиси ҳам, ҳақиқий тўловчиси ҳам битта шахс бўлади»³⁰.

Б.Кодировнинг фикрича «мамлакат иқтисодиётининг юксалиш истиқболлари корхона ва ташкилотларнинг фаолиятига боғлиқ экан, бу тадбиркорлик субъектларининг фаолиятига самарали таъсир этишнинг иқтисодий воситаси сифатида бевосита ва билвосита солиққа тортишда намоён бўлади. Ўзбекистон Республикасида амалда ислохотларнинг янги босқичида эркин ва шаффоф бозор иқтисодиётини шакллантириш устувор вазифа сифатида белгиланган бўлиб айтилган пайтда, мамлакатнинг иқтисодий тараққиётини таъминлашда солиқ воситасининг, шу жумладан бевосита ва билвосита солиққа тортишнинг аҳамияти муҳимдир»³¹.

Е. В. Богданова, Е. А. Нижникова, Л.М. Чугульковалар «Беларусь Республикасида ҳам билвосита солиқларнинг улушини ошириб бориши долзарб муаммо эканлиги, бевосита солиқларнинг улушини пасайишини қайд этишган»³².

Иқтисодчилар К.Хотамов ва З.Қурбоновларнинг фикрича, «Бугунги кунда Ўзбекистонда ва халқаро амалиётда ҳам солиқлар иқтисодий моҳиятига ва характерида қараб асосан икки гуруҳга, яъни бевосита ва билвосита солиқларга бўлиб ўрганилмоқда»³³.

Шундай бўлсада, солиқ тизимининг бевосита ва билвосита солиқ гуруҳларига ажратилишига бошқача ёндашишлар ҳам учрайди. Россиялик В.Фролова бошчилигидаги бир гуруҳ олимлар солиқларни бевосита ва билвосита солиқлар гуруҳига таснифланишига қўшилмайдилар. Уларнинг фикрича, «солиқларнинг бевосита ва билвосита солиқларга гуруҳланиши фақат солиқ назариясининг қадимий босқичларига хосдир».³⁴ В.Фролова бошчилигидаги олимларнинг фикрига кўра, солиқ тизими - мулкӣ солиқлар, алоҳида фаолият турларига қўлланиладиган солиқлар ва иқтисодий фаолиятни назорат қилувчи солиқлар гуруҳига бўлинади. Солиқ тизимининг бундай таснифланишига биз мутлақо қўшилмаган ҳолда уларни бевосита ва билвосита солиқлар тарзида гуруҳланиши назарий жиҳатдан солиқларнинг иқтисодий моҳиятини тўлақонли ёритиб беради деб ҳисоблаймиз.

²⁹ Пансков В.Г. Налоги и налогообложение: теория и практика. Учебник. Москва: Юрайт, 2021–393с.

³⁰ Юридик шахсларни солиққа тортиш. Дарслик. / Э.Гадоев, Н. Қўзиева, Н.Ашурова, Ж.Ўрмонов. Т.: IQTISOD-MOLIYA. 2013.-616 б.

³¹ Кодиров Б. К. Жаҳон инқирози шароитида бевосита ва билвосита солиқлар асосида Ўзбекистон иқтисодиётини ривожлантириш йўллари. Иқтисод ва молия / экономика и финансы 2020, 3(135)

³² Е. В. Богданова, Е. А. Нижникова, Л.М. Чугулькова. Совершенствование налоговой системы Республики Беларусь. Студенческий вестник. Электронный научно-технический журнал Октябрь 2015 года.

³³ Хотамов К., Қурбонов З. Солиқлар таҳлилини такомиллаштириш масалалари. //«Biznes-Эксперт» илмий-амалий, иқтисодий ойлӣк журнали. : №8 (92)–2015.

³⁴ Под редак. В.Н.Фролова. Какой быт налоговой реформе в России. Екатеринбург: Ассоциации "налоги России", 1993 г. -129 с.

Иқтисодчи А.Исламкулов ўз изланишларида «бюджет даромадларида бевосита солиқлар тушуми барқарорлигини таъминлашга доир масалаларни тадқиқ этиб, бевосита ва билвосита солиққа тортишни оптималлаштириш, фойда ва даромадлардан солиқ ундиришни такомиллаштирган ҳолда, тадбиркорликни ривожлантириш, корхоналар молиявий фаолиятини мустаҳкамлаш ва солиққа тортиладиган даромадларни кенгайтириш ҳамда бевосита солиқлар тушумининг ўсишига эришиш зарур»³⁵ - деган фикрни билдирган.

Ўзбекистон Республикасининг давлат бюджети даромадлар манбаини шакллантиришда бевосита ва билвосита солиқлар ўртасидаги мақбул нисбатни таъминлашни белгилловчи меъёрларни аниқлаш муаммоси асосий муаммолардан бири бўлиб қолмоқда.

«Бевосита солиқлар – юридик ёки жисмоний шахсларнинг фойдаси ёки даромадига, мол-мулкига, табиий бойликлардан қазиб олганига, фойдаланганига, ишлаб чиқарганига, иш берувчининг ходимлар меҳнатига ҳақ тўлашга доир харажатларига белгиланиб, солиқ тўловчининг даромадидан ёки фойдасидан бевосита давлат бюджетига ёки давлат мақсадли жамғармасига тўланадиган мажбурий беғараз тўловидир»³⁶.

ТАҲЛИЛ

Бевосита солиқ тўловчилар – зиммасига белгиланган солиқларни тўлаш мажбурияти юклатилган юридик ҳамда жисмоний шахслар ҳисобланади.

Юридик ва жисмоний шахслар ҳамда яқка тартибдаги тадбиркорлар томонидан тўланадиган бевосита ва билвосита солиққа тортишнинг ўзоро боғлиқлик тартибини ўрганиб чиқсак.

Ҳозирги кунда Ўзбекистон Республикасида бевосита солиқлар таркибига фойда солиғи, жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи, айланмадан олинадиган солиқлар кирса, билвосита солиқлар таркибига эса қўшилган қиймат солиғи, акциз солиғи ҳамда божхона божилари киради (1 расм)

³⁵Исламкулов А.Х. Бюджет даромадларида бевосита солиқлар тушуми барқарорлигини таъминлаш йўллари: и.ф.н. илмий даражасини олиш учун диссертация автореферати. – Т.: БМА, 2012. – 21 б.

³⁶Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексига асосан муаллиф таърифи.

Бевосита ва билвосита солиқларнинг тартиби³⁷

Ҳозирги кунда дунёда 23 та давлат бевосита солиқлардан фойдаланмайди, бироқ бу давлатлар билвосита солиққа тортиш мустосно. Бевосита солиқлар тўламайдиган давлатларга Багам ороллари, Кайман, Бруней, Қатар ҳамда Бирлашган Араб Амирликлари мамлакатни мисол келтиришимиз мумкин.

Бевосита ва билвосита солиққа тортишнинг ўзаро боғлиқлигига қарайдиган бўлсак, ҳар бир давлат ўзининг бевосита ва билвосита солиқлар бўйича боғлиқлик нисбатини белгилаб олади. Бу нисбат мавжуд иқтисодий тизимга, ижтимоий тараққиёт даражасига, миллий менталитетига мос келган ҳолда бўлади.

Биз бевосита ва билвосита солиқлар ўртасидаги ўзаро боғлиқликни дунё миқёсида минтақалар бўйича тўртта асосий зонага ажратишимиз мумкин.

1. Австралия, Белиз, Буюк Британия (Шотландиядан ташқари), Ирландия, Канада, Янги Зеландия, АҚШ, Ямайка давлатларида

Бу давлатларда солиқ тушуми бўйича давлат бюджетига бевосита солиқлардан тушуми юқори бўлиб асосан жисмоний ва юридик шахслардан олинадиган даромадлардан ташкил топган. Бу давлатларда билвосита солиқларнинг давлат бюджетига тушуми пастроқ даражада.

2. Европо итиффоқи (27 та аъзо) давлатларда.

Бу давлатларда солиқ тушуми бўйича давлат бюджетига билвосита солиқлардан тушуми юқори ҳисобланади. Бу давлатларда бевосита солиқларнинг давлат бюджетига тушуми пастроқ даражада. Европа итиффоқи давлатларида суғурта ва ижтимоий соҳани молиялаштириш учун катта миқдордаги маблағларни йўналтиришга қаратилган.

3. Лотинамерка (10 та аъзо) давлатларда.

³⁷ Расм муаллиф томонидан тайёрланган.

Бу давлатларда солиқ тушуми бўйича давлат бюджетига билвосита солиқлардан тушуми юқори ҳисобланади. Агар бу давлатларда истеъмол нархлари ва инфляция даражаси кўтарилса, билвосита солиқлар ставкалари ҳам ошириб боради.

4. Аралаш давлатлар

Бу ривожланган мамлакатларда қўлланилади яъни даромаларни ўзгаришига қараб солиқ юкини камайтириш, солиққа тортишни соддалаштириш, солиқ маъмуриятчилигини такомиллаштиришга катта эътибор қаратилган. Ушбу тизим бюджетга тўғридан-тўғри тўловлар улушини оширишга йўналтирилган. Аралаш давлатлар солиқ тизимининг асосий солиқ тушуми тадбиркорлик фаолиятдан олинadиган солиқларга тўғри келади. Ривожланган давлатларга Хитой халқ Республикаси Япония, Сингапур, Гонконг ва бошқа давлатлар мисол бўла олади.

Хулоса ва таклифлар.

Бугунги кунда дунёда 206 та мустақил давлат мавжуд бўлиб, уларнинг солиқ тизими ва солиқ сиёсатига қарайдиган бўлсак ҳар бир давлат ўзининг солиқ механизмидан келиб чиқиб солиқ ва солиққа ториш ишларини амалга ошириб келмоқда. Тадқиқотларимиз натижаларига кўра, рақамли иқтисодиёт шароитида мамлакат иқтисодиётининг барқарор ривожланиши учун кўрилган чора-тадбирлар билан бир қаторда қўшимча равишда қуйидаги таклифлар бермоқчиман.

1. Тадбиркорларга фойда солиқни тўлашни кечиктириш ёки бўлиб-бўлиб тўлаш имконияти ортиқча қоғозбозликсиз ҳолда белгилаш лозим натижада, солиқ тўловчиларга қўлай имконияти берилади. Шунингдек, мансабдор шахс мазкур ҳолат бўйича бўлиб-бўлиб тўлаш имкониятидан календарь йил давомида биринчи марта фойдаланаётган бўлса, унда солиқ қарзига олти ой давомида фоизлар ҳам ҳисобланмаслиги белгиланиши керак. Бу хўжалик юритувчи субъектларнинг молиявий ҳолатини яхшилашга олиб келади.

2. Илк маротаба фойда солиғини тўлашга ўтган айланмадан олинadиган солиқни тўловчилар жами даромади солиқ даври мобайнида илк маротаба ўн миллиард сўмдан ошган солиқ тўловчилар – жорий солиқ даври ва кейинги солиқ даври мобайнида жами даромад юз миллиард сўмга етгунга қадар белгиланган фойда солиқ ставкасини 60 фоизгача пасайтириш мақсадга мувофиқ бўлар эди.

3. Амалдаги жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғи ставкасини сақлаб қолган ҳолда, 1 млн сўмгача даромадларини солиққа тортмаслик тартибини босқичма-босқич жорий этиш. Бунда ушбу тартибни биринчи навбатда кичик бизнес субъектларида ишловчи ходимлар даромадига қўллашни назарда тутиш керак.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2022–2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида” 2022 йил 28 январдаги ПФ–60-сон Фармони билан тасдиқланган 2022–2026 йилларга

мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегиясини “Инсон қадрини улуғлаш ва фаол маҳалла йили” да амалга оширишга оид давлат дастури.

2. John Locke Some Considerations of the Consequences of the Lowering of Interest and the Raising the Value of Money. 1692. (Collected Works. 1824,) 88-93 бетлар

3. Кулишер И.М. Очерки финансовой науки. Вып.1. - Петрофад: Наука и Школа, 1919. - 121 бет.

4. Гаращенко И.В. Развитие прямого налогообложения в налоговой системе России: теория и практика. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора экономических наук. – Ростов-на-Дону, 2010. 26-27бетлар

5. Майбуров И.А. Теория налогообложения./ И.А.Майбуров, А.М. Соколовская. – М.: ЮНИТА-ДАНА, 2020.-591 с.

6. Пансков В.Г. Налоги и налогообложение: теория и практика. Учебник. Москва: Юрайт, 2021-393с.

7. Юридик шахсларни солиққа тортиш. Дарслик. / Э.Гадоев, Н. Қўзиева, Н.Ашурова, Ж.Ўрмонов. Т.: IQTISOD-MOLIYA. 2013.-616 б.

8. Кодиров Б. К. Жаҳон инқирози шароитида бевосита ва билвосита солиқлар асосида Ўзбекистон иқтисодиётини ривожлантириш йўллари. Иқтисод ва молия / экономика и финансы 2020, 3(135)

9. Е. В. Богданова, Е. А. Нижникова, Л.М. Чугулькова. Совершенствование налоговой системы Республики Беларусь. Студенческий вестник. Электронный научно-технический журнал Октябрь 2015 года.

10. Хотамов К., Қурбонов З. Солиқлар таҳлилини такомиллаштириш масалалари. //«Biznes-Эксперт» илмий-амалий, иқтисодий ойлик журнали. : №8(92)-2015.

11. Под редак. В.Н.Фролова. Какой быт налоговой реформе в России. Екатирикбург: Ассоциации "налоги России", 1993 г. -129 с.

12. Yangiboev Kh. (2021). Features of forming a direct taxation system at the modern stage. Journal of Hunan University (Natural Sciences) . Vol. 48. No. 11. (2021), pp. 1127-1135. <https://johuns.net/index.php/abstract/193.html>

13. X.Yangiboev. (2021). Ways To Collect Personal Income Tax And Reduce Tax Arrears. Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry (TOJQI). Volume 12, Issue 9, August (2021) pp. 3770-3776 <https://www.tojq.net/index.php/journal/article/view/6382>

14. Yangiboev Kh. and others. (2021). The Role of Foreign Investment in Free Economic Zones and Their Necessity for the Country's Development. Design Engineering. ISSN: 0011-9342 | Year 2021 Issue: 8 | Pages: 10037-10049.